

УДК 338.242.4

Н. Л. Новікова,

к. е. н., доцент, здобувач, ННЦ "Інститут аграрної економіки" НААН, м. Київ

ВПЛИВ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ НА РОЗШИРЕНЕ ВІДТВОРЕННЯ В АГРАРНІЙ СФЕРІ

N. Novikova,

PhD, Associate Professor Researcher of the National Scientific Centre

"Institute of Agricultural Economics" National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine

THE INFLUENCE OF ECONOMIC INTERESTS ON EXPANDED REPRODUCTION IN AGRICULTURE

Виробництво продуктів харчування як головна детермінанта втілення економічних інтересів і узгодження їх на ринку, здійснюється в аграрній сфері, для якої вирішального значення набуває проблема розширеного відтворення. В аграрному секторі вона має першочергове значення, особливо щодо необхідності розробки, впровадження на практиці дієвого механізму державного регулювання економічних інтересів суб'єктів господарювання, перш за все безпосередніх виробників сільськогосподарської продукції. Для об'єктивного узгодження економічних інтересів суб'єктів господарювання і посилення дієвості відповідного механізму їх державного регулювання, вирішального значення набуває рівень відтворювальної здатності самих підприємств через оцінку можливостей підвищення прибутковості агробізнесу й справедливого перерозподілу доходів між учасниками продуктового ланцюга. Дана функція держави в аспекті здійснення регулювання економічних інтересів, може бути реалізована за допомогою економічних регуляторів, насамперед ціни, квот, ліцензій, субсидій, дотацій, інтервенцій — елементів економічного механізму, джерел забезпечення розширеного відтворення — складових економічного механізму господарювання. Україна позиціонується на них як держава ще невикористаних можливостей, за винятком олійних культур і соняшникової олії. Наявність цілого ряду диспропорцій й невідповідностей в частині ємності внутрішнього ринку і переорієнтації товаровиробників на виробництво експортних культур з невисокою доданою вартістю свідчить про перекося у формуванні та реалізації економічних інтересів суб'єктів господарювання, а головне про наявність їх неузгодженості з інтересами держави. Саме тут найбільшою мірою проявляється дисбаланс і деструктиви державної регуляторної політики в заданому напрямі.

Food production as the main determinant of the realization of economic interests, and align it on the market, is in the agricultural sector, which is crucial to the problem of expanded reproduction. In the agricultural sector it is of paramount importance, especially in relation to the need to develop — the implementation of an effective mechanism of state regulation of economic interests of economic entities, primarily direct producers of agricultural products. For objective coordination of economic interests of economic entities and increase the impact of appropriate mechanism for their state regulation, is crucial to the level of the reproductive capacity of the enterprises themselves through the assessment of opportunities to improve the profitability of agribusiness and equitable redistribution of income between the participants of the product chain. This function of the state in the aspect of the implementation regulation of economic interests, may be implemented using economic regulators, primarily the prices, quotas, licenses, grants, subsidies, intervention elements of the economic mechanism, source of expanded reproduction — components of the economic mechanism of management. Ukraine is positioned as the state's untapped opportunities, except oilseeds and sunflower oil. There are a number of gaps and inconsistencies in the part of the internal market and the reorientation of producers on the production of export crops with lower value added indicates the warps in the formation and implementation of economic interests of economic entities, and most importantly on the availability of their inconsistency with the interests of the state. Here is most evident imbalance and destructive state regulatory policy in a given direction.

Ключові слова: економічні інтереси, державне регулювання, розширене відтворення, аграрний сектор, соціально-економічні відносини, агенти ринку, національна економіка, інституційний механізм, інституції.

Key words: economic interests, government regulation of the economy, expanded reproduction agrarian sector, socio-economic relations, the agents of the market, national economy, institutional mechanism, institutions.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Відтворення в АПК України має певні особливості, які визначають його роль провідної індустрії в економіці України. За підсумками

2013 р. виробництво продукції АПК склало 253,7 млрд грн., що становить 17, 4% ВВП. Наразі аграрна промисловість демонструє найвищі показники росту. Тільки в двох країнах

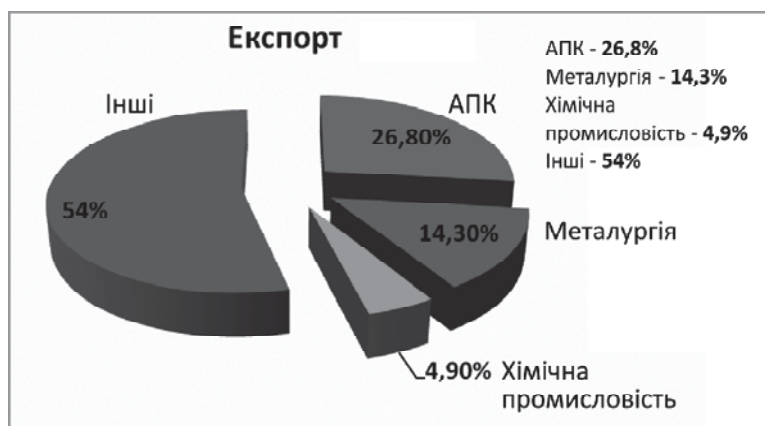

Рис. 1. Частка АПК в структурі експорту України

Джерело: сформовано на основі даних Державної служби статистики України.

Європи, Румунії та Болгарії, агробізнес забезпечує більше 5% ВВП. В Польщі та Італії, які приділяють багато уваги розвитку АПК, його частка у ВВП складає 2—3%. В країнах Скандинавії — 1%. Аналізуючи рівень державної підтримки та ефективного державного регулювання, зазначаємо, що за обсягом субсидій на гектар Україна значно відстає від усіх країн, незважаючи на те, що її частка у ВВП найвища. Для порівняння: в Україні на 1 га витрачається 25 євро, а в Греції 709 євро. Останні роки головними пільгами для українських аграріїв були дотації по ПДВ. Розмір бюджетних субсидій постійно скорочувався. Але навіть при такій низькій, порівняно з країнами Європи, підтримці з боку держави, український агробізнес претендує на роль двигуна всієї економіки за рахунок великого експортного потенціалу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

На актуальність питання особливостей і умов розширеного відтворення в сільському господарстві на сучасному етапі вказують численні теоретичні дослідження і узагальнення як вітчизняних, так і іноземних вчених, зокрема праці А. Алтухова, В. Амбросова, Ю. Білика, В. Бойка, В. Власова, В. Галушка, Г. Калетніка, С.Кваші, М. Кропивка, І. Лукінова, П. Макаренка, М.Маліка, А. Малиновського, Л. Мармуль, В. Маслакова, В. Олійника, Б. Пасхавера, Е. Румянцевої, В. Рябокonia, П. Саблука, В. Точиліна, І.Ушачева, Л. Худолій, Г. Черевка, О. Шпикуляка, О. Шпичака, О. Шубравської, В. Юрчишина.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

При ефективному державному регулюванні та підтримці, розвиток агробізнесу в Україні

може пройти шлях з низького старту до великого зростання. Отже, сфера економічних інтересів України саме в розвитку агробізнесу, тим більш, в європейських сусідніх державах є ринок для збуту його продукції.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕНЬ

У 2014 р. 26,8% експорту України прийшлося на продукцію АПК, що становить 17 млрд \$. Це означає, що валютні надходження від продажу кукурудзи, соняшникової олії та інших товарів позитивно впливають на платіжний баланс України, реалізуючи її економічні інтереси, слугують підтримкою для нестабільної економіки та курсу гривні. Для порівняння металургія (14,3 млрд \$) та хімічна промисловість (4,9 млрд \$) займають друге й третє місце (рис. 1) [3].

Аналізуючи особливості розширеного відтворення в сільському господарстві України, також слід зазначити, що економічні процеси в сільському господарстві тісно переплітаються з природними процесами. Процес розвитку рослин і тварин зумовлює залежність темпів і пропорцій відтворення багаторічних насаджень, продуктивної та робочої худоби не тільки від економічних ресурсів господарства, а й від строків вирощування рослин і тварин [1]. Унаслідок цього швидкість обороту капіталу в агробізнесі в десятки і сотні разів нижча, ніж в інших галузях національної економіки, що зменшує його інвестиційну привабливість — розмір прямих іноземних інвестицій 4%.

На процес відтворення впливає також сезонність виробництва, що зумовлює перерву в процесі виробництва й реалізації продукції. З одного боку, сезонність диктує необхідність високої концентрації матеріаль-

них і трудових ресурсів у чітко визначені періоди, з іншого — створює нерівномірність у формуванні грошових потоків, які мають забезпечувати своєчасне авансування капіталу в сільськогосподарське виробництво. Ще однією особливістю відтворення в сільському господарстві є істотна залежність від зміни погодних умов. Важлива особливість відтворювального процесу в сільському господарстві пов'язана зі специфікою поглиблення спеціалізації як внутрішньогалузевої, так і міжгосподарської. Поглиблення спеціалізації, створення вузькоспеціалізованих господарств не усуває необхідності сполучення різних галузей, у тому числі в межах окремого господарства. Це пов'язано насамперед з вимогами чергування культур у сівознах. Унаслідок цього сільськогосподарські підприємства інколи не можуть повністю звільнитися від виробництва збиткової продукції, а тому кошти, які нагромаджуються в одних галузях сільського господарства, можуть частково використовуватися для забезпечення відтворювального процесу в інших. Наприклад, частина прибутків, одержаних від продажу зернових або соняшнику, використовується сільськогосподарськими товаровиробниками для формування фондів відшкодування в окремих галузях тваринництва, де низька операційна рентабельність є характерною рисою не тільки в Україні, а й провідних країнах світу [2].

Значно вищі показники прибутковості демонструють вертикально-інтегровані структури, які мають власну сировинну базу та ефективний збут, що позитивно впливає на процес розширеного відтворення, який певною мірою залежить також від організованості, рівня господарювання й результатів діяльності підприємства. Тим більш, що значну частину основних та оборотних засобів агрохолдинги одержують не через сферу обігу, а виробляють безпосередньо. Так, вони забезпечують себе худобою, багаторічними насадженнями (основні засоби), насінням, кормами, органічними добривами (оборотні засоби). Сьогодні десяти найпотужнішим агрохолдингам належить близько 15% всіх орних земель України. Середня врожайність на полях будь-якого з цих холдингів, в середньому, в 2 рази вище, ніж у дрібних підприємців. У той же час середні і дрібні фермери працевлаштовують більшість зайнятих у сільському господарстві. Це серйозний виклик для соціальної політики держави у сфері АПК, ос-

кільки підвищення ефективності та подальше укрупнення агрохолдингів буде означати збільшення безробіття в селах і погіршення соціальної ситуації.

Не зважаючи на такі характерні особливості відтворювального процесу в сільському господарстві, Україна, реалізуючи економічні інтереси на світовому ринку продовольства займає: перше місце в світі за обсягом виробництва соняшника (10,5 млн т) — це 27% світового виробництва, та за обсягом експорту соняшникової олії — 3,3 млн т; четверте місце в світі за обсягом експорту кукурудзи — 16,7 млн т; п'яте місце за обсягом експорту ячменю — 2,3 млн т та сьоме місце за його виробництвом — 9,1 млн т; восьме місце в світі за обсягом виробництва кукурудзи — 22,8 млн т та за обсягом експорту пшениці — 7,8 млн т; десяте місце в світі за обсягом виробництва пшениці — 7,8 млн т — Україна вирощує майже стільки пшениці, скільки всі країни Африки [3].

Основним засобом виробництва в сільському господарстві є земля. Ця особливість умов розширеного відтворення в сільському господарстві має надзвичайно важливі наслідки. Різні земельні ділянки мають неоднакову родючість, що за інших рівних умов визначає урожайність сільськогосподарських культур, відповідно й ефективність виробництва в цілому. Використання земель сільськогосподарського призначення, різних за якістю, є однією з передумов формування земельної ренти й виникнення рентних відносин.

Одна з основних проблем українського експорту — майже повна відсутність продукції тваринництва. Природно маленька частка в експорті, в першу чергу, обумовлена низьким рівнем розвитку галузі в цілому. При чому навіть не забезпечується внутрішня потреба. Продукція тваринництва закуповується в інших країнах.

Урожайність основних сільськогосподарських культур в Україні низька, крім того, суттєво коливається з року в рік — врожаї пшениці й ячменю не показують чіткої динаміки зростання з 1990 р., хоча урожайність кукурудзи за останні 20 років зростає більше ніж на 50%, а урожай олійних культур (ріпак, соняшник, соя) має висхідний тренд останні 5 років. На одному гектарі аграрії вирощують менше кукурудзи та пшениці, ніж в країнах Європи. Отже, потужне виробництво зернових в Україні відбувається не за рахунок високої врожайності, а за рахунок великих площ. Слід зауважити, що

такі високі показники інших представлених країн пояснюються не тільки меншою ефективністю АПК України, але й потужною державною підтримкою європейських аграріїв та більш високою ціною продукції, виробленої в країнах ЄС. Такі висновки прямо вказують на неузгодженість економічних інтересів всіх суб'єктів аграрної сфери України, обумовлюють необхідність їх державного регулювання [4]. Крім того, продукція аграрних господарств у всьому світі однакова — зерно пшениці, кукурудзи, м'ясо птиці чи свинина, олія. Тобто сільське господарство зможе реально стати двигуном вітчизняної економіки, якщо зможе конкурувати на світових ринках. Тому наразі завдання в агробізнесі номер один — підвищення операційної ефективності, освоєння нових технологій з вирощування аграрної продукції, а також використання нових фінансових інструментів для досягнення високих фінансових показників [5]. З кожним роком експорт сільськогосподарської продукції в ЄС збільшується. На жаль, в більшій мірі це сировина в різних її проявах. Попри весь оптимізм щодо українського аграрного сектору та можливості, які відкриває Угода про асоціацію з ЄС, на міжнародних ринках вже працюють сильні конкуренти. Бразилія, Аргентина, Мексика, країни Африки, Китай також розвиваються швидкими темпами, використовуючи новітні аграрні технології. Крім того, через високі вимоги ЄС до якості продукції, українські виробники наразі не можуть скористатися представленою можливістю дії автономних преференцій.

Наразі, не зважаючи на вищезгадані реалії, Україна все одно, виробляє більше, ніж споживає. За рахунок внутрішнього виробництва потреба в молочній продукції покривається на 102%, в яйцях на 110%, в овочах на 101%. Тільки декілька країн в світі споживають менше, ніж виробляють. Саме тому Україна займає вагомий нішу в світовому експорті сільськогосподарської продукції.

ВИСНОВКИ

Основним шляхом розв'язання зазначених проблем є забезпечення розширеного відтворення аграрного сектору економіки України за умов формування високої доданої вартості. Розвинений західний світ побудований на економіці створення доданої вартості і залишає для себе "чисту інтелектуальну діяльність" — фінансові інновації, фондові ринки, телекомунікації та високі технології. Саме тому успішні

українські холдинги знаходять можливості для розширення бізнесу у побудові вертикально інтегрованих структур — таких компаній, де не тільки вирощуть с/г сировину, а й отримують додану вартість за рахунок її переробки та розвитку власних брендів.

Література:

1. Державна підтримка агросфери: еволюція проблеми / [Бородіна О.М., Киризиук С.В., Попова О.Л. та ін.]; за ред. О. М. Бородіної. — К.: Ін-т екон. та прогнозув. НАНУ, 2008. — 264 с.
2. Лузан Ю.Я. Організаційно-економічний механізм за-безпечення розвитку агропромислового виробництва України: монографія / Ю.Я. Лузан. — К.: ННЦ ІАЕ, 2010. — 472 с.
3. Національний агропортал Latifundist.com
4. Управління комплексним розвитком агропромислового виробництва і сільських територій / [Саблук П.Т., Кропивко М.Ф., Булавка О.Г. та ін.]; за ред. П.Т.Саблука, М.Ф. Кропивка / Управління комплексним розвитком агропромислового виробництва і сільських територій / [Саблук П.Т., Кропивко М.Ф., Булавка О.Г. та ін.]; за ред. П.Т. Саблука, М.Ф. Кропивка — К.: ННЦ ІАЕ, 2011. — 454 с.
5. Шпикуляк О.Г. Інституції у розвитку та регулюванні аграрного ринку: монографія / О.Г. Шпикуляк. — К.: ННЦ ІАЕ, 2010. — 396 с.

References:

1. Borodina, O. M. Kyryziuk, S. V. and Popova, O. L. (2008), Derzhavna pidtrymka ahrosfery: evoliutsiia problemy [State support agrosphere: evolution problems], In-t ekon. ta prohnzuv. NANU, Kyiv, Ukraine.
2. Luzan, Yu.Ya. (2010), Orhanizatsijno-ekonomichnyj mekhanizm za-bezpechennia rozvytku ahropromyslovoho vyrobnytstva Ukrainy [Organizational-economic mechanism of ensuring the development of agricultural production in Ukraine], NNTs IAE, Kyiv, Ukraine.
3. National Agroportal (2015), available at: Latifundist.com (Accessed 22 July 2015).
4. Sabluk, P.T. Kropyvko, M.F. and Bulavka, O.H. (2011), Upravlinnia kompleksnym rozvytkom ahropromyslovo-ho vyrobnytstva i sil's'kykh terytorij [Managing complex development of agricultural production and the first rural], NNTs IAE, Kyiv, Ukraine.
5. Shpykuliak, O.H. (2010), Instytutsii u rozvytku ta rehuliuanni ahrarnoho rynku [The institutions in the development and regulation of the agricultural market], NNTs IAE, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 31.07.2015 р.